

Working paper 2002:17

God avkastning på marginellt risktagande?

TOBIAS HARDING, ULF SANDSTRÖM,
SVERKER SÖRLIN & GELLA WESTBERG

Bidrag till en utvärdering av nordiskt forsknings-samarbete inom ramen för NOS.

Institutet för studier av utbildning och forskning
Drottning Kristinas väg 33D
SE-114 28 Stockholm
www.sister.nu

ISSN 1650-3821

INLEDNING

Alltsedan 1960-talets början har det pågått ett mer eller mindre formaliserat samarbete mellan nordiska forskningsråd såväl inom det samhällsvetenskapliga som humanistiska området. 1977 stadfästes detta samarbete genom upprättandet av två nordiska samarbetsnämnder. Därmed bildades de båda internordiska organen *Nordiska samarbetsnämnden för humanistisk forskning (NOS-H)* som är ett samarbetsorgan för de forskningsråd i Danmark, Finland, Island, Norge och Sverige vilka har ansvar för den humanistiska forskningen, samt *Nordiska samarbetsnämnden för samhällsforskning (NOS-S)* som är ett samarbetsorgan för forskningsråden i dessa länder vilka ansvarar för den samhällsvetenskapliga forskningen. Nämnderna ger bidrag till nordiska forskningsprojekt och till förberedelse/planering av sådana projekt. Bidrag ges också till publicering av resultat från projekt som givits bidrag från NOS.

Till grundvillkoren för den forskning som finansieras via anslag från nämnderna hör att verksamheten skall inbegripa deltagare från flera (minst två) nordiska länder. Hur detta samarbete mer exakt skall eller bör se ut är dock en öppen fråga: Vill man främja samarbeten i form av parallella delprojekt eller önskar man åstadkomma kompletterande samarbeten – eller vill man proaktivt gynna ett mer integrerat och samordnat *samarbete*? I föreliggande undersökning ställs i första hand frågor om hur det nordiska samarbetet påverkats och påverkas av den forskningsfinansiering som går via de nordiska samarbetsnämnderna. Av denna frågeställning följer också ett intresse för vad som kännetecknar samarbetet och vilka effekter som kan antas vara konsekvenser av det nordiska samarbetet.

Denna rapport är utarbetad vid Institutet för studier av utbildning och forskning, (SISTER) på uppdrag av det norska NIFU, som i sin tur fått utvärderingsuppdraget av nämnderna. Den är tänkt att vara en del av en större studie som syftar till att besvara de ovan ställda frågorna. Slutsatserna baserar sig framförallt på den självrapportering som inges till nämnderna och genom intervjuer med ett kvoterat urval aktiva forskare med erfarenhet av denna stödform (här ingår ej planeringsbidrag) samt till viss del på analyser av dessa forskares publiceringsmönster. De projekt vi har studerat är samtliga sådana som inkommit med sina vetenskapliga slutrapporter under perioden 1998-2000. Undersökningen bygger på intervjuer med sammanlagt 15 forskare (se bilaga) som deltagit i samarbetsgrupper finansierade av NOS, vilka lämnat in vetenskaplig slutrapport mellan åren 1998-2000. Innebörden av detta är att cirka hälften av de grupper som erhållit stöd är representerade i undersökningen.

UTVÄRDERINGENS GENOMFÖRANDE

I våra studier av NOS-S och NOS-H har vi utgått från de forskningsprojekt (ej planeringsbidrag) som inkommit med slutrapporter under perioden 1998-2000. Projektdokument för dessa finns vid sekretariatet i Stockholm (information från projekt som avslutats tidigare arkiveras vid riksarkivet i Köpenhamn). Inom ramen för detta urval (dvs. tillgängliga projektdokument) har här genomförts en analys av inkomna rapporter och ansökningar. Särskild vikt har lagts vid den information som finns redovisad i slutrapporterna avseende forskargruppernas sammansättning, finansiering och den publicering som avlämnats. För att få ytterligare grepp om den senare aspekten har vi även genomfört stickprovsundersökningar av de publiceringar som enskilda projektdeltagare redovisat på Internet, detta framförallt i syfte att klargöra i vilken mån publicering av forskningsresultaten äger rum även efter slutrapport skickats in. Utöver detta har även intervjuer genomförts för att erhålla en tydligare bild av hur forskningssamarbetet fungerat i praktiken, samt av hur forskarna har upplevt sin samverkan med NOS-S respektive NOS-H.

Intervjupersonerna (femton personer) uppvisar en betydande spridning över de forskargrupper som inkommit med slutrapporter under den studerade perioden. De forskargrupper som studerats bör därför vara representativa för perioden, en bedömning som baseras på inrapporterade ämnen, gruppstorlekar och storlek på beviljat anslag. I de fall då två personer ur samma grupp intervjuats har deras beskrivningar visat sig vara samstämmiga, givet deras olika utgångspunkter. Analysen bygger inte på närmare dokumentation av köns- eller åldersmässiga variabler. Inget tyder på obalans till fördel eller nackdel för olika ämnesområden. Det förtjänar också att nämnas att informanterna består av projektledare eller gruppledare från respektive land. Undersökningsekonomiska skäl har motiverat denna inriktning på ledande personer.

UTGÅNGSPUNKTER

Vår utvärdering tar sin utgångspunkt i de explicita mål som styr de nordiska samarbetsnämndernas verksamhet. Dessa finns angivna i stadgarna. Applicerad på det aktuella föremålet NOS-S/H har vi valt att fästa uppmärksamheten i första hand vid ändamålet att stimulera samarbete mellan nordiska forskare. Så sker i denna rapport med hjälp av att informanternas redogörelser och erfarenheter av villkoren för samarbete inom nordiska projekt ligger till grund för analysen.

Vi har också valt att gå utöver detta genom att införa en utvärderingskategori som vi sammanfattande benämner "nordisk nytta". Därmed sätts forskningsinsatserna i ett vidare perspektiv. Nyttan kan då definieras utifrån kriterier i termer av mål som skall uppnås med samarbetet och är därtill också det som

skiljer det nordiska samarbetet från andra samarbeten där andra mål kan uppnås i andra geografiska och på annat sätt bestämda konstellationer. NIFU har föreslagit en operationalisering av nordisk nytta i termer av att projekten skall uppfylla följande kriterier:

1. Forskningen skall bidra till kunskapsutbyte och kunskapsutveckling i forskarsamhället.
 2. Forskningen skall bidra till nytta utanför forskarsamhället.
 3. Forskningen skall uppnå nyttomålen intranationellt, intranordiskt eller externt internationellt.
- Forskningen skall bidra till Norden både som intressegemenskap och som värdegemenskap.

Vid sidan av dessa grundkrav finns också en tanke om vad "nytta" egentligen innebär för Norden och begreppet har i detta sammanhang specificerats i tre grundtyper:

1. Kompetensuppbyggnad: de nordiska ländernas kompetens inom ett visst givet område ökas tack vare forskningen.
2. Nordisk-ekonomisk nytta: forskningen bidrar till Nordens ekonomiska utveckling.
3. Allmänpolitiska mål: Forskningen skapar mervärde för de nordiska länderna på områden som demokrati, välfärd, miljö eller kultur.

På ett allmänt plan är det en övergripande fråga för denna utvärdering att avgöra huruvida dessa effekter uppnåtts genom NOS' verksamhet, men kriteriernas karaktär av långsiktiga effekter gör det omöjligt att undersöka frågan med de empiriska underlag som står till förfogande. Istället görs en mer översiktlig bedömning av riktning och strävanden som kommer till uttryck i de utnyttjade underlagen.

RESULTAT FRÅN NOS-H

Det är givande att undersöka motsvarande frågeställningar i grannländerna. Och det ger en viss trygghet i slutsatserna. (professor)

En övervägande del av de intervjuade har varit odelat positiva till forskningssamarbetet inom NOS-H. Forskarna och forskningen har berikats med ökat kompetensutbyte, större säkerhet i slutsatserna och komparativa fördelar. Det har också påpekats att de nordiska länderna har en internationellt sett unik balans mellan likhet och olikhet, vilket gynnar komparativa analyser.

Att forskningssamarbetet varit framgångsrikt kan avläsas i mängden publicerat material. Vi har utgått ifrån projekt som har lämnat in vetenskaplig slutrapport. I slutrapporten listas de publikationer som forskningen resulterat i. Men enligt våra studier tillkommer ofta publicerat material ett till ett par år efter det att projektet slutrapporterats. Jämförbara listor med förteckningar av publiceringar från dessa senkomna forskningsresultat har därför varit svåra att få fram.

OM ANSLAGSMOTTAGARNA

Det finns en stor bredd av universitet och institut bland de forskargrupper som ansökt om bidrag från NOS-H mellan 1995 och 2000, och som skickat in vetenskaplig slutrapport till sekretariatet mellan år 1998 och 2000. Där finns universitet och forskningsinstitut, där finns arkitektkontor forskningscentraler. Några få universitet finns representerade i nästan samtliga projekt. Tromsö är ett sådant, liksom universitetet i Köpenhamn, Helsingfors, Oslo och Bergen (i den ordningen). Det övervägande deltagandet från dessa universitet beror knappast bara på universitetens storlek. Till exempel är både Stockholms Universitet och Lunds Universitet stora inom humaniora, men är ändå underrepresenterade bland de bifallna ansökningarna till NOS-H. En möjlig förklaring till detta är att institutionerna på de mest välrepresenterade universiteten är särskilt starka inom just de ämnen som prioriteras inom NOS-H¹. En annan är att vissa forskningsområden oftare än andra kan antas föredra NOS-H som anslagsgivare. Smala discipliner, som folkloristik, behöver transnationella nätverk för att uppnå den kritiska massa som krävs för att alls kunna söka större forskningsanslag. Detsamma gäller etnologi och arkeologi - discipliner där Norden också har en framskjuten ställning. För dessa "smala institutioner" innebär ofta anslagen från NOS-H forskningens vara eller icke vara, eftersom transnationella samarbeten med nationella

¹ Knutet till Universitetet i Tromsö är Tromsö Museum, där det bedrivs mycket forskning inom nordisk kulturhistoria, arkeologi och samisk etnografi. Helsingfors Universitet är Finlands största, med ett antal spetsforskningsenheter – på det naturvetenskapliga området. Men där finns också en aktiv institution för kulturforskning med ämnen som arkeologi, etnologi, folkloristik och kulturentropologi. Norges största universitet, Universitetet i Oslo, bedriver forskning i samarbete med etnografiska museet i Oslo. Vid universitetet i Bergen bedrivs återigen en hel del forskning inom arkeologi och etnologi.

delfinansierar tycks alltför komplicerade att budgetera, och riskfyllda i längden. (En delfinansier kan plötsligt dra sig ur, och därmed fälla hela projektet.)

SAMARBETETS SYFTE OCH KARAKTÄR

Ämnena som finansieras av NOS-H varierar från "Kolasamisk musikalisk tradition" till "Den nordiske velfærdsmodel". I grova drag kan man dela in NOS-H projekten i tre delar - vilka man också kan dela upp i att vara av en politisk och/eller kulturell betydelse för Norden:

1. Nordisk folklore/identitet
2. Nordiska minoriteter
3. Den nordiska modellen

Det går inte att undgå reflektionen att den nordiska inriktningen, som förväntat, är framträdande i projekten. I vissa fall tycks det nordiska dock bestå mer utav forskande subjekt (nordiska forskare) än objekt för forskningen (nordisk empiri). Ett exempel är det finsk-norsk-tyska samarbetet kring "Feltarkeologisk undersökelse av templet ved Hagios Elias, Asea", en studie av en tempelbyggnad från det antika Grekland. Ofta initieras projekten av etablerade seniorforskare som redan har god kontakt med sina nordiska kollegor. De knyter sedan till sig doktorander från sina respektive institutioner.

Forskningen pågår vanligtvis under 3-7 år, med en eller ett par nordiska sammankomster per år. Mängden publicerat material varierar kraftigt från projekt till projekt, men i de flesta fall har samtliga deltagare i projektet publicerat något. Man kan dock notera att särskilt den internationella publiceringen från många projekt är svag, inte sällan mycket svag. Utöver detta skall en vetenskaplig slutrapport ha lämnats till NOS-H:s sekretariat innan projektet räknas som avslutat.

Det nordiska forskningssamarbetet tycks under studieperioden ha bedrivits parallellt, med komparativa resultat i pluralis som mål, snarare än i ett integrerat samarbete som resulterar i en gemensam slutsats. Det kan diskuteras om det leder till största möjliga "nordiska nytta" (det begrepp vi valt för att identifiera mervärde i projekten) att bedriva parallella forskningsprojekt med en central anslagsgivare, eller att genomföra integrerade samarbeten. Det senare skulle sannolikt kräva ett större ekonomiskt och administrativt engagemang från NOS-H än vad som hittills varit fallet. Det har också nämnts att NOS-H borde kunna arbeta aktivt för att initiera samarbeten, arrangera seminarier och konferenser. Någon sådan aktivitet har inte noterats.

ANSLAG FÖR SAMARBETE

Jag vill söka resestipendium och uppehållsstipendium för att fortsätta projektet. För att kunna sitta tillsammans och snacka, så att man förstår varandra. Men inte för lön. Det lönar sig inte skattemässigt här. Så jag kan lika gärna fortsätta att jobba gratis. Det har jag redan gjort i två år. (real.kand)

Anslagen som ges från NOS-H bör bidra till bildandet av informella nätverk till följd av kravet på flernationellt samarbete, men också genom att finansiera möten och konferenser, resor och uppehålle. Det är sällan som anslagen räcker för att bekosta löner och arbete på hemmaplan i någon större utsträckning. I något fall har man lyckats bekosta en gemensam informatiker. Några upplever anslagen som "realistiska" för ändamålet (nätverksbildandet), andra stöter i taket.

Vi blev mer restriktiva på grund av takbeloppet. Vi hade planerat ett större projekt, vilket bland annat gick ut över doktoranderna, som hade kunnat få större delaktighet och gjort mer. (professor)

Nackdelen med att inte kunna bekosta löner blir naturligtvis att en forskare måste ägna sig åt det samnordiska projektet "vid sidan om" annat – avlönat – arbete. Löneförhållanden skiljer sig också mellan de nordiska länderna, inte minst på doktorandnivå, varför även arbetsfördelningen länderna emellan kan bli ojämn. En dansk projektledare var besviken på det svaga svenska deltagandet, men tillade att det naturligtvis berodde på tidsbrist – till följd av parallella projekt på hemmaplan. Andra klagade vid intervjuerna över en överdriven pappersexercis i kontakten med NOS-H, vilket de menade tog dyrbar tid och kraft från själva forskningen.

Det är onödigt byråkratiskt, kanske beroende på inblandning av så många länder. De kräver för mycket rapportering (...) papper som byråkraterna nickade åt och sen satte in i en mapp. (...) Jag ser det som en svaghet att sekretariatet flyttas så ofta. Byråkrater som inte informerar varandra gör att man måste lämna samma uppgifter om och om igen. Och jag som är perfektionist försöker ju att följa alla regler... (professor)

Från NOS-H kräver man detaljerade planer över hur budgeten skall fördelas, vilket enligt en finländsk forskare borde lämnas åt projektledaren som ändå har ansvar för pengarna. I så fall skulle han eller hon under projektets gång kunna besluta om exempelvis en ren administrativ tjänst skulle gynna projektet.

Det krävs att projektledaren blir bokhållare och producerar en massa material som skall in för granskning – men som inte leder till någonting! (...) Därför ville jag inte söka igen, ville inte ägna all tid åt att gissa vilka utgifter som kommer att behöva bekostas, eller vilka datum som man kommer att kunna publicera. Det är just därför den som söker måste ha en andra källa, framför allt i slutskedet. (professor)

Själva samarbetet består i hög grad av att ett antal forskare träffas vid jämna mellanrum för att sedan forska vidare var och en på sitt håll. Enligt de data vi haft tillgång till tycks resultaten publiceras parallellt. Det är förhållandevis sällsynt med sampublicationer, förutom i de antologier som många av projekten resulterar i. Texterna i antologierna tenderar att komplettera varandra, att stå sida vid sida, snarare än att gå

i direkt dialog kring intressanta forskningsproblem. Samtliga intervjuade forskare är rörande överens om fördelarna med ett nordiskt samarbete, men uppenbart är också att det krävs stora insatser för att administrera samarbetet. Stöd och rådgivning från ekonomer på hemmaplan är ofta en förutsättning.

NORDISK NYTTA

Hur samarbetet gynnar Norden, den så kallade nordiska nyttan, är inte alltid helt klart. Det beror till viss del på om det nordiska består av forskande subjekt eller som forskningens objekt (eller båda). Det beror också på hur man definierar begreppet "nordisk nytta". Vissa pekar på den politiska vikten av att föra ut "den nordiska modellen" i Europa och världen, andra på att Norden faktiskt är världsledande inom vissa ämnesområden (folklore och etnologi). I tider av globalisering är det viktigt att öka medvetandet om regionala förhållanden, traditioner och historia, hävdar en dansk forskare. Att satsa på transnationella samarbeten och nätverksbyggande är dessutom långsiktigt, menar en norsk forskare, eftersom nya konstellationer ger *input* för nya tankespar.

Det känns inte längre främmande att tänka Finland eller Sverige. Jag har fått naturliga samarbetspartners för framtida projekt. En "felleskabsfølelse". Man blir liksom lite släkt med varandra. Annars är man ofta väldigt ensam i avhandlingsarbetet. Här var vi ett tiotal personer som träffades och diskuterade i en öppen atmosfär. (...) Jag kommer att fortsätta att tänka i nätverk. Det har varit banbrytande för mig med nytt samarbete – det har varit mycket givande för min avhandling. Att komma förbi etablerade tankespar. Att möta främmande människor som forskar på samma område, och kunna tillämpa varandras perspektiv.
(doktorand)

Ett kriterium för att få anslag från NOS-H är att det ingår forskare från minst tre nordiska länder i samarbetet. Ibland kan det innebära en hel del sökande efter lämpliga kollegor, men i de flesta fall bygger samarbetet till väsentliga delar på befintliga nätverk.

Hur förhåller det sig med dem som inte kan nordiska språk inom NOS? (...) Hur många representanter i NOS har modersmålet finska? Räkna upp dem! Jag tror att viktig kunskap från ytterkanterna kan tappas bort på grund av detta. (professor)

Inte bara finska forskare är svagt representerade i NOS-H:s akter. I ansökningshandlingarna finns en ruta där man skall fylla i vilket land som eventuellt utelämnats ur samarbetet, och i så fall varför. Påfallande ofta står det att man har haft svårt att få tag på isländska forskare inom området.

Projektet startades med sikte på det stora historikermötet 2001, och jag såg att ingen islänning fanns representerad, trots att det tydligen stod att man skulle studera hela den nordiska modellen, med representation från alla länderna. Så jag tog kontakt och föreslog samarbete. Det är ofta så att islänningar måste vara väldigt medvetna om vad som händer i de andra nordiska länderna. Vi har en känsla här [på Island] att

nordiska kollegor borde tänka mer på isländskt deltagande i projekten. Det borde inte vara så svårt att hitta isländska forskare. Enklarest vore att ta kontakt med forskningsinstitutet. (professor)

Att ett nordiskt samarbete gynnar forskningen inom humaniora råder dock inget tvivel om. Samtliga intervjuade verkar också vara överens om att samarbetet underlättas genom att finansieras från ett centralt, nordiskt organ. Det faktum att NOS-sekretariatet flyttar runt mellan de nordiska länderna besvärar en del, men inte alla.

Nej, man kunde ha trott att det skulle vara problematiskt att NOS-sekretariatet flyttade runt, tre gånger under mitt projekt. Men det var en stor upplevelse. Den inledande kontakten med Finland visade ett otroligt intresse och iver att få projektet att lyckas. Det betydde mycket på det rent mänskliga planet, i övrigt var kontakterna väldigt tekniska. (real.kand)

Jag upplevde det som väldigt krångligt att sekretariatet flyttade runt vartannat år. Plötsligt släppte de projektet i Danmark, eller Norge, och hänvisade till någon annan. Man var plötsligt inte intressant längre (...)

Den norska sekreteraren var ytterst effektiv, mycket aktiv, nästa intill aggressivt. Men hon hade ingen tid. Och det danska NOS-kontoret var mörklagt. Det svenska kontoret har varit mycket öppnare, tillgängligare. Som forskare är det ju ett intressant fenomen att studera våra skilda mentaliteter och tillvägagångssätt, men det kan bli mycket problematiskt administrativt. (fil dr)

Fördelen med Norden som forskningsområde beror bland annat på den relativa likheten i språk och kultur. Det är lätt att samarbeta om man förstår varandra. Isländskan är, trots gemensamt ursprung, svårare för övriga skandinaver att förstå. För att inte tala om det finska språket, som är något helt annat. Island ligger också geografiskt skilt från de övriga länderna; det är dyrt att åka dit. Resekostnaderna anges ofta som en orsak till varför Island lämnas utanför.

För den isländska forskningen betyder NOS-H, och kriteriet om flernationalitet, ändå väldigt mycket. Att som ett litet land kunna ingå i en större forskningsgemenskap öppnar dörrar både utåt mot världen och inåt mot kolleger i hemlandet.

Forskningsrådets samordning har givit den isländska forskningen en väldig push de senaste tio-femton åren. NOS har haft en stor impact på det isländska forskningsklimatet. (...)

[Det projekt jag har varit involverad i] har haft en spin-off-effekt på det isländska samhället. Många nya studenter har kommit in på detta nya område, som har fått en kraftigare profil. Projektet har genom sitt nordiska perspektiv fått inflytande på isländsk forskning (professor)

Andra språkliga hinder mötte en dansk naturvetare, som för ett något ovanligare projekt tog kontakt med ett antal humanister (arkeologer) för att erbjuda ett kemiskt analysverktyg av arkeologiska fynd.

Det stora arbetet för arkeologerna var att ta fram och katalogisera deras kunskaper om var, exakt, föremålen funnits. Data överräcktes sen till mig och jag bearbetade dessa data på basis av deras vetande. (...)

Det var ensamt. Naturvetare och humanister talar helt olika språk. Det fanns inga språkbarriärer mellan norska, danska och svenska, men i förståelsen mellan vetenskaperna. Jag kom fram till stora insikter, och det förstod inte alltid humanisterna. (real.kand)

I vissa fall borde forskningsprojekt beviljas anslag trots att bara två nationaliteter deltar, anser en finlandssvensk forskare. En isländsk forskare anser däremot att kriteriet minst tre nationaliteter är av allra högsta vikt, och kanske till och med borde utökas till minst fyra eller fem nationaliteter. Ett högre antal deltagande länder skulle naturligtvis inbegripa Island i högre grad. Å andra sidan vill man gärna undvika att "spökforskare" ingår i gruppen - forskare som deltar på pappret men inte i realiteten.

Jag har sökt till NOS-H för ett projekt med finlandssvensk litteraturhistoria, men fick avslag då jag ville ha med forskare från tre håll: finska, svenska och finlandssvenska. Vi fyllde inte kriterierna för att få bidrag från NOS då. Vi borde ha haft ett land till med. Men det kändes inte naturligt att dra in Danmark! (professor)

Trots dessa svårigheter för de två av de fem nordiska språken måste man nog ändå säga att samarbetet inom NOS-H på ett i flera fall helt avgörande sätt har bidragit till att bygga upp nordiska samarbeten och nordiska nätverk inom de berörda humanistiska disciplinerna. Trots att Island är det minst representerade nordiska landet i de NOS-H-finansierade projekten står det dessutom helt klart att Island tack vare samarbetet i många fall förbättrat sina vetenskapliga kontakter. Denna positiva bild delas mycket riktigt nästan genomgående av de forskare vi har talat med.

RESULTAT FRÅN NOS-S

Precis som i NOS-H är de samhällsvetenskapliga forskare som fått stöd från NOS-S genomgående mycket nöjda med samarbetet. De jämförelser som gjorts mellan de nordiska länderna har gett intressanta resultat, nya kontakter har knutits och organisationen som sådan uppfattas som obyråkratisk och lätt att ha att göra med. Detta betyder inte att forskarna är helt okritiska i sin hållning till NOS-S men väl att organisationen gjort ett gott intryck helt i paritet med andra forskningsfinansiärer de varit i kontakt..

OM ANSLAGSMOTTAGARNA

Som framgår av tidigare sammanställningar (E. Lundgren) fördelar sig NOS-projekten under perioden 1996-2001 så att det finns en övervikt för norska projektledare, följda av svenska och danska. De norgelegda projekten mottar också en stor del av de totala projektmedlen, vilket är anmärkningsvärt med hänsyn t.ex. till hur verksamheten finansieras. Detta kan möjligen förklaras med det faktum att norsk tillämpad samhällsvetenskaplig forskning har en finansieringsstruktur som tvingar fram en projektorientering hos forskarna. Huruvida det förhållandevis låga intresset från svensk sida beror av alternativa finansieringsmöjligheter eller lågt intresse för nordisk komparation må vara en öppen fråga.

Det kan inte hävdas att universitetstillhörighet eller motsvarande skulle påverka tilldelningen av projekt och projektmedel. Tvärtom bör det framhållas att det bland de samhällsvetenskapliga projekten finns en betydande spridning mellan lärosätena. Det är dock tydligt att den avgjort låga aktiviteten från svenskt håll medför att såväl universiteten i Uppsala som i Lund helt saknar representation i de projekt som avrapporterades under den studerade perioden 1999-2001.

Markant är att ämnesvalet styr forskargruppernas sammansättning, vilket medför att NOS-medlen i huvudsak används till monodisciplinära projekt inom ramen för relativt okontroversiella ämnen. Märkbart är också att den mer tillämpade forskningen betonas. Detta till trots är de tvärvetenskapliga projekten påtagligt få och sällsynta (psykologi/språkvetenskap samt landsbygdsforskning är två exempel i materialet).

SAMARBETETS SYFTE OCH KARAKTÄR

Av de projekt vi studerat är så gott som samtliga sammansatta av 3-5 nationella delprojekt samordnade av en ensam initiativtagare. Det som finansieras med NOS-medel är i första hand samordningskostnaderna, det vill säga kostnader för kommunikation, resor, möten, seminarier, interna konferenser etc. I vissa fall har medel dessutom gått till att stödfinansiera undersökningar i ett eller två nordiska länder där det nationella delprojektet av en eller annan anledning saknat tillräcklig finansiering.

De nationella delprojekten hade egen finansiering (...) både anslag och tjänster. NOS-pengarna användes alltså till såväl samordningskostnader som möten och resor när de olika studierna skulle sammanföras.
(projektledare)

Vanligen bildas projektkluster genom att den blivande projektledaren tar kontakt med professorskollegor i de övriga nordiska länderna i syfte att genomföra en gemensam jämförande studie inom det område där han eller hon själv är verksam. De personer som på detta sätt väljs ut är i första hand de som redan blivit uppmärksammade inom det aktuella forskningsfältet och som kan antas vara sysselsatta med studier som skulle kunna bilda utgångspunkt för en komparation. I normalfallet är det sedan dessa personer som själva bildar de nationella projektgrupperna utifrån de forskare och doktorander som redan är knutna till dem. I andra fall utgår grupperna istället från en eller flera forskare inom samma land (och oftast inom samma universitet) som de ursprungligen kontaktade forskarna rekommenderat.

Huvudintrycket från vår undersökning är att projekten i stort sett byggs utifrån redan existerande nätverk. Nätverk som i större eller mindre grad utvidgas till att omfatta ytterligare personer. Det utifrån forskningspolitisk synpunkt mest eftersträvansvärda resultatet torde naturligtvis vara att nya kontakter knyts när forskargrupperna byggs upp. Grupper som består av nya konstellationer är med all sannolikhet det som ger nya resultat även ur forskningssynpunkt. Nackdelen med de grupper som utgår från redan existerande kontakter (vilket ofta innebär att en statusmässigt stark person i ett land knyter sina motsvarigheter i tre till fyra andra länder till sig) är nämligen att de inte bildas med utgångspunkt i hur mycket tid respektive forskare är villig att lägga ned i projektet. Här synes det finnas risk för minst motståndets lag, dvs. att forskargrupperna inte bildas med syfte att komplettera och skapa nya perspektiv, utan att tradera redan kända och beprövade. En annan nackdel är givetvis att ett sådant förfarande inte tillför någonting till nätverksbyggandet i det nordiska forskarsamhället förutom att konsolidering av existerande nätverk – en funktion som möjligen inte skall underskattas eftersom den kan fungera som sprängbräda till annan finansiering och nya projekt.

Projektet *Nordiske parlamenter og parlamentarikere på 1990-talet* (som genomfördes i mitten på 1990-talet) tas här tas som exempel på ett ovanligt integrerat projekt, i den meningen att de olika delprojekten planerades gemensamt och genomfördes utifrån en i förväg överenskommen mall. Dessutom skedde även

projektets avrapportering gemensamt i form av en engelskspråkig bok publicerad i USA. Samtidigt som de flesta projekt är betydligt mindre integrerade än så, låter sig även ett ovanligt integrerat projekt alltså beskrivas i termer av samordning och delprojekt. Samtidigt konstateras det å andra sidan av nästan samtliga intervjuade att de jämförande studier som blivit frukten av samarbetet aldrig skulle kunnat genomföras utan att medel tillförts från NOS-S.

Jag är helt övertygad om att det inte funnits [någon möjlighet att genomföra jämförelsen] i den formen om det inte funnits projektpengar i någon form... Det här var den finansiären vi hittade. (professor)

Denna lägesbeskrivning stöds i första hand av de intervjuer vi har genomfört med forskare i projekt slutrapporterade under perioden 1998-2000 där samarbetet beskrivits på just detta sätt. Beskrivningen stöds även av det mönster som framträder bland de inrapporterade publikationer som utgått från projekten. Sampubliceringar förekommer endast i undantagsfall, något som i bibliometriska sammanhang brukar anses tyda på att resultaten framkommit genom mer individuellt genomförd forskning (detta gäller i allt högre grad inom samhällsvetenskaperna, men är sannolikt inte tillämpligt inom humanistisk forskning). Av titlarna att döma finns det dessutom en kraftig tendens till att de publiceringar som signerats av enskilda forskare och doktorander ofta gäller resultat från de nationella delprojekten. Detta kan troligen även förklara skillnaderna i publiceringsmängd mellan olika projekt. Förklaringen skulle i så fall vara att rapporteringen av delprojekt inte sker på ett likformigt sätt mellan olika projekt. En del väljer att redovisa rapporter i alla former medan andra föredrar att betrakta slutvolymen som den enda giltiga publiceringen. Praxis skiljer sig mellan ämnen och mellan länder. Denna hypotes stöds av de stickprovsundersökningar vi gjort på forskarnas publikationsmönster. En annan faktor som ger stöd åt bilden av projekten som uppdelade i delprojekt är att publicering i mycket hög grad sker antingen i respektive forskares hemland eller internationellt.

VILKA PROBLEM KAN IAKTTAS I SAMARBETET?

Vid de tillfällen då problem i samarbetet tagits upp i intervjuerna har de inte i första hand gällt problem som uppstått som en följd av skillnaderna mellan de olika nordiska länderna, vare sig i fråga om språk, kultur eller forskningspolitiskt system. Ingen har sagt sig vara besvärad av till exempel nationella skillnader i fråga om självfinansieringskrav. I det enda fall när detta kommit upp gällde det istället skillnaderna i finansieringskrav mellan "den fria institutssektorn" och universitets- och högskolesektorn mellan vilka förhållandena av allt att döma skiljer sig betydligt mer än de gör mellan forskare från olika länder men inom samma sektor.

På ett liknande sätt tycks de språkliga svårigheterna vara större mellan discipliner än mellan länder. En forskningsledare uttryckte detta så pass starkt som att man varit tvungen att utarbeta en helt ny terminologi för att kunna förstå varandra. Detta problem torde vara särskilt allvarligt om man önskar fortsätta samarbetets stöd mer problemorienterad forskning eftersom sådan forskning i högre grad än annan tenderar att vara just tvärvetenskaplig. Detta är å andra sidan en typ av forskning där det måste framhållas att mervärdet av nordiskt stöd i fråga om kontaktskapande blir dubbelt i och med att man på en gång skapar kontakter över nations- och disciplinräns. Denna typ av samarbeten tenderar därtill att skapa fler nya kontakter än de strikt inomdisciplinära.

FORSKARNAS INTRYCK AV NOS-S

Trots att vissa forskare sett problem i samarbetet inom sina egna projekt och trots att NOS' krav i vissa fall kan ha verkat styrande då projekten satts samman har samtliga de tillfrågade samhällsvetenskapliga forskarna sagt sig vara mycket nöjda med sina erfarenheter av NOS-S. Flera forskare säger sig dessutom gärna arbeta med denna finansiär igen. I jämförelse med andra nordiska finansiärer framgår det av de flesta intervjuerna att man inte sett någon betydande skillnad vare sig i bemötande eller i fråga om effektivitet. Det enda undantaget från den regeln är i själva verket den forskningsledare som framhåller NOS-S som märkbart effektivare och mindre byråkratiskt än Norges Forskningsråd. Då jämförelser görs mellan NOS-S och EU:s forskningsfinansierande organ framhävs NOS-S genomgående som både lättare att samarbeta med och mera effektivt än sina europeiska motsvarigheter. Detta är också den typ av fördelar som oftast framhålls NOS-medlen så som de fungerat under den aktuella perioden: korta handläggningstider, mer än ett ansökningstillfälle per år och vänligt bemötande. Flera forskningsledare nämner dessutom den förståelse de upplever att NOS-sekretariatet uppvisat för oförutsedda händelser i projektets utveckling, en flexibilitet som är mycket uppskattad och som dessutom har underlättat det egna arbetet betydligt och därmed också ökat kvaliteten i resultatet.

NORDISK NYTTA

Har då nordisk nytta uppnåtts med dessa projekt? Samtliga de projekt som granskats redovisar i sin självrapportering såväl en nytta för forskarsamhället som en nytta av utomakademiskt slag antingen ekonomiskt, välfärdsmässigt eller demokratiskt. Den akademiska nyttan kan definieras i termer av nya kontakter och av jämförande studier som sannolikt inte kunnat genomföras utan stöd ifrån NOS. Den utomakademiska nyttan kan vi i och för sig enbart bedöma utifrån projektens självbeskrivning, men det är

märkbart att hänsyn till dessa aspekter tagits vid projekturvalet samt att projektföreträdarna både i de intervjuer vi genomfört och i sina slutrapporter anser sig uppfylla mål de ställt upp i sina ursprungliga ansökningar.

Samtidigt som det är helt klart att samnordiska studier och samarbeten genomförts i stor utsträckning tack vare NOS-S' projektanslag måste vi för tydlighetens skull även understryka att detta på intet sätt innebär att några väl integrerade samnordiska forskargrupper skulle ha bildats. Även i de till synes mest integrerade av projekt vi studerat innebar integrationen att man tillsammans och i förväg fastställde hur undersökningen skulle genomföras för att sedan dela upp projektet i nationella delundersökningar och att sedermera återuppta det integrerade samarbetet i anslutning till färdigställandet av slutrapporten. I de flesta fall är integrationsgraden ännu lägre.

Vår uppfattning är dock att detta är ett direkt resultat av att de flesta projekten använder NOS-medlen inte som egentlig huvudfinansiering utan just för att finansiera samordningen av nationella verksamheter finansierade antingen av nationella forskningsråd eller av de egna universiteten. I vissa fall har NOS-medlen visserligen använts för att genomföra studier i ett land där den egna finansieringen inte räckt till. Trots detta är vårt allmänna intryck att gruppbildning i de flesta fall sker på den redan existerande nationella forskningens villkor. Samtidigt är det svårt att se hur det skulle kunna vara på något annat sätt så länge som NOS-S resurser inte räcker till att finansiera hela projekt. Inom ramen för nuvarande budget är det omöjligt att åstadkomma mer än enstaka projekt och nätverksinsatser. Vår uppfattning är att man i förhållande till nuvarande ramar lyckas ganska väl med att stimulera kontakter och samarbeten mellan forskare i Norden och inom ämnesområden som enligt fastslagna normer kan anses nyttiga ur ett allmännordiskt perspektiv. Tack vare NOS-S har dessutom ett stort antal jämförande studier gjorts kring olika förhållanden i de nordiska länderna, jämförelser som enligt de inblandade forskarnas egen uppfattning aldrig skulle kunna ha genomförts om inte denna typ av projektmedel funnits tillgängliga.

AVSLUTANDE DISKUSSION

Folket vårt liver under strenge vilkår. Det lyt strida for å halde seg uppe og greida seg i tevlingi. I denne eksistensstriden treng me hjelp frå vitskapen.

(Universitetet i Bergens kommittéutredning från 1939)

Norden framstår i våra undersökningar tydligt som ett fruktbart område för komparativa studier, genom att både vara tillräckligt enhetligt för att underlätta samarbete, och tillräckligt skiftande för att erbjuda intressanta jämförelser. I större internationella samarbeten överskuggar olikheterna ofta likheterna. Ett europeiskt samarbete kan lida av kommunikationsproblem och olika traditioner vilket gör jämförelser svåra att utföra, trots att större olikheter kunde tänkas ge bättre underlag för komparativ analys. Det är således balansen mellan likhet och olikhet som gör Norden unikt som forskningsområde.

Det kom en slags hybris i samband med att vi gick med i EU. Man trodde att man inte längre skulle behöva gå över Stockholm eller Köpenhamn, att man kunde gå direkt på London eller Paris. Men det är inte alls lätt att få internationella kontakter. Konkret är det mycket lättare att samarbeta inom Norden, det är nära både språkligt och geografiskt. Och det är allmänt lättare att visa en stark forskningsprofil om man har tillgång till hela Norden. (Finländsk professor)

Huruvida de nordiska länderna är den lämpligaste kombinationen för komparativa studier är å andra sidan en fråga som rimligen varierar från område till område. Vid en NOS-finansierad studie av folkbildning kom man till exempel fram till att de nordiska ländernas syn på frågan skiljde sig åt betydligt mer än vad man hade väntat sig. I ett annat fall har det antytts att de nordiska länderna i själva verket skulle vara så lika att en jämförelse blir meningslös. Visst finns det skillnader, men inte alltid just de skillnader man är intresserad av att undersöka.

Även när det gäller forskargruppsammansättning måste man fråga sig om de nordiska länderna utgör en självklar grupp. De gör de knappast, Islands deltagande är till exempel något som ofta tillförs projekten i efterhand, ofta till synes enbart i syfte att uppfylla uppfattade kriterier för ansökan om medel från NOS. Sådana byråkratiska störningar är att förvänta inom ramen för specialadministrerade program och känns igen från olika EU-program. Angeläget vore att ställa frågan om det finns någon tänkt grupp av länder som skulle passa bättre som grund för ett samarbete än de nordiska. Alternativet till nordisk nytta borde därför inte enbart vara nationell nytta utan andra typer av multinationellt definierad nytta.

Det bör framhållas att de forskare vi talat med söker sig till NOS trots att det kanske inte alltid är självklart att söka samarbetspartners inom Norden. EU upplevs som ett byråkratiskt, tidsödande och

besvärligt alternativ. Därtill anser man att även EU verkar sträva efter att styra samarbetena i vissa riktningar, t.ex. att gynna komparationer mellan EU:s norra och södra medlemsstater, vilket är såväl svårt som ogörligt. Önskemål om stödmöjligheter för samarbeten med de baltiska staterna har framförts. Åtminstone i Sverige finns det emellertid redan nationella forskningsfinansiärer som stödjer sådana och det finns knappast något hinder för att ett sådant stöd fogas till ett redan existerande NOS-projekt. Det nordiska samarbetet kommer av allt att döma även i framtiden att vara en givande komplettering av både de möjligheter till forskningsstöd som erbjuds av de nationella forskningsfinansiärerna, och det oberoende av vilka internationella jämförelser som görs och av andra multinationella samarbeten som skulle kunna uppstå.

Därtill kan det också finnas starka skäl att vilja bygga upp samarbetena inom Norden ytterligare i syfte att integrera de nordiska staterna till en mer sammanhängande forskningsregion, om inte annat så därför att de enskilda staterna helt enkelt är för små för att uppnå den kritiska massa som fordras av dem som önskar delta i internationell konkurrens. I så fall tror vi dock att en större tonvikt måste läggas på stöd till uppbyggnad av genuint nya samarbeten och nätverk.

Det är uppenbart att de studerade projekten har en nordisk profil som vida överstiger den som man förväntar sig att finna bland projekt finansierade av nationellt baserade forskningsråd eller andra finansiärer. Det gäller såväl i forskargruppernas sammansättning – det följer av stadgarnas treländerskrav – som beträffande projektens ämnen. Denna observation ger anledning till några olika slutsatser. En är att NOS verkligen ger ett mervärde. Funnes inte NOS skulle den nordiskt profilerade forskningen inte alls ha lika många projekt, och med tanke på hur små NOS-medlen är, betyder det att den nordiskt profilerade forskningen i så fall knappast skulle finnas alls. Mot den bakgrunden ter det sig fullständigt rimligt att fortsätta stödja NOS. Man kan också argumentera för att resursen bör öka. För närvarande är söktrycket ganska lågt, vilket sannolikt hänger samman med att många anser det föga rimligt att ändra sin forskningsprofil i nordisk riktning för så pass begränsade medel.

Man kan också dra den motsatta slutsatsen: det är just för att det inte eljest skulle finnas någon spontant framvuxen "nordisk" forskning som det heller inte skulle finnas något NOS. Nordisk forskning är helt enkelt inte sådan forskning som forskare bedriver om de inte stimuleras till det av en aktiv forskningsfinansiär med särskilda resurser. Det förutsätter emellertid att man anlägger ett renodlat bottom-up perspektiv.

Vår slutsats är att NOS-finansiering är av en strategisk kompletterande karaktär och går företrädesvis till redan starka forskare och forskargrupper som med dessa medel kan ytterligare bygga ut sina nätverk och sin forskningsportfölj. Kanske upplever de också denna forskning som mindre kravfylld och med ett lägre rapporteringstryck än annan finansiering, vilket inte är så konstigt med tanke på att framtida finansiering från denna källa inte kan bli stor; risktagandet är minimalt.

Tabellbilaga

Haldis Johanne Bollingberg
Peter Esaiasson
Knut Heidar
Lauri Olavi Honko
Kirsti M Hjemdahl
Gudmundur Jonsson
Alger Klasson
Anne Krogstad
Lennart Köhler
Hallvard Tjelmeland
Erling Wande
Johan Wrede
Gerd Bloxham Zetterberg

Tabell 1: Personer som intervjuats i samband med undersökningen. Därutöver har även en anonym intervju med en isländsk professor som deltagit i ett av projekten genomförts.

NOS-S	1995	1996	1997	1998	1999	2000 ²
Pågående projekt	0	9	14	18	18	16
Nya projekt	0	5	0	0	4	2
Sökande av projektstöd	27	57	31	30	15	
Avrapporterade projekt med projektstöd	9	1	3	8	4	5
Projektförberedelsestöd	11	5	1	4	2	7
Sökande av projektförberedelsestöd	40	20	18	12	15	0
Avrapporterade projektförberedelser	7	9	4	1	1	3
Beviljat publiceringsstöd	0	1	1	5	0	0
Sökande av publiceringsstöd	0	3	2	0	0	0
Projekt i NOS-S Baltikumprogram	2	2	5	3	0	0
Sökande i NOS-S Baltikumprogram	0	4	0	0	0	0

Tabell 2: Antal sökande och beviljande ansökningar i NOS-S under perioden 1995-2000

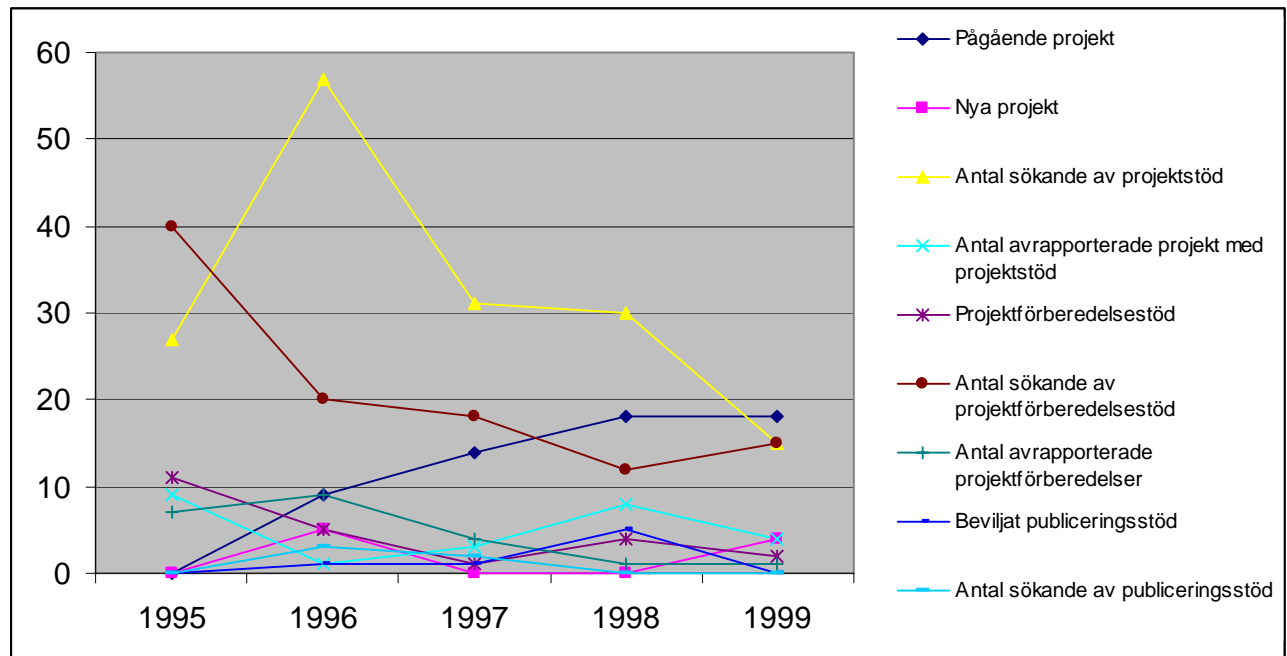

Diagram 1: Antal sökande och beviljande ansökningar i NOS-S under perioden 1995-2000

² I årsredovisningarna för år 2000 redovisas mängden inkomna ansökningar till projektstöd och projektförberedelsestöd tillsammans. Detta är inkom totalt 58 sådana ansökningar.

NOS-H	1995	1996	1997	1998	1999	2000 ³
Pågående projekt	9	9	16	17	20	30
Nya projekt	7	7	8	7	0	4
Sökande av projektstöd	28	25	31	37	30	
Avrapporterade projekt med projektstöd	4	3	9	5	5	7
Projektförberedelsestöd	7	6	8	8	11	0
Sökande av projektförberedelsestöd	20	15	17	20	20	
Avrapporterade projektförberedelser	1	5	7	7	2	0
Publiceringsstöd	2	7	6	1	5	4
Sökande av publiceringsstöd	6	9	9	5	3	0
Folkloristikprojekt pågående	0	0	0	0	3	8
Sökande folkloristikprojekt	0	0	0	11	9	0
Beviljade folkloristikprojekt beviljade	0	0	0	4	5	0
Beviljade publiceringsstöd till folkloristikprojekt	0	0	0	3	0	0
Sökta publiceringsstöd till folkloristikprojekt	0		0	3	0	0
Arktisk humanistisk forskning	13	15	6	1	1	0

Tabell 2: Antal sökande och beviljande ansökningar i NOS-H under perioden 1995-2000

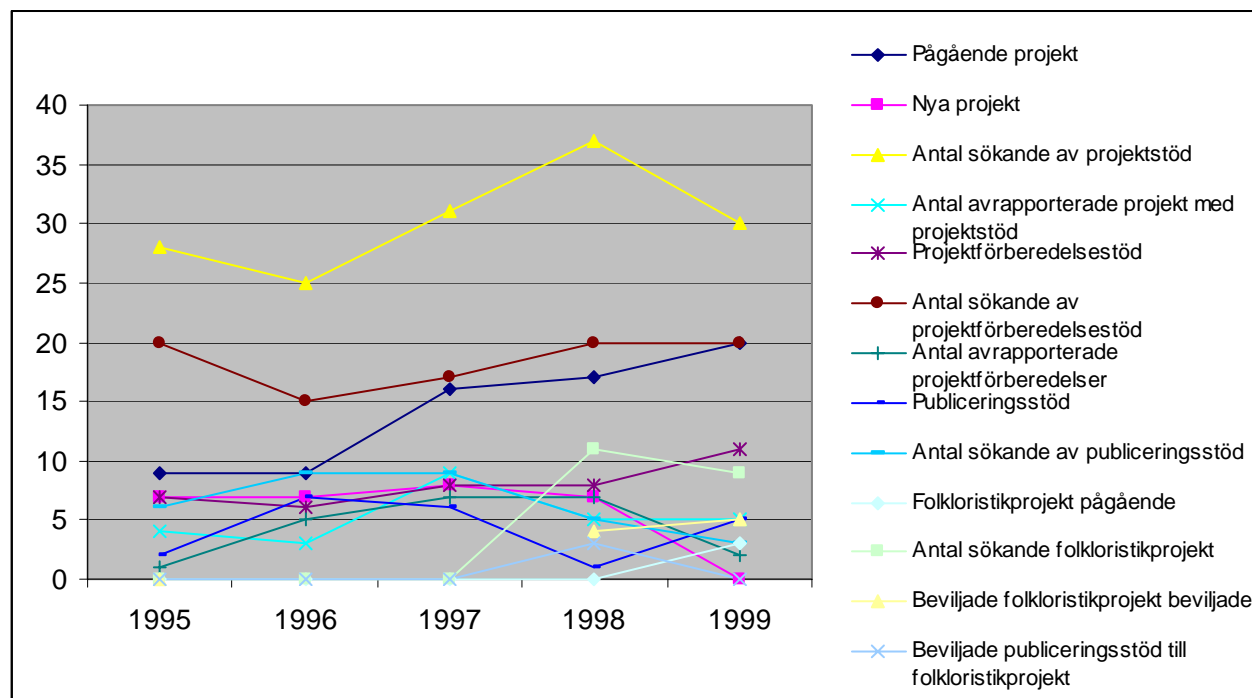

Diagram 1: Antal sökande och beviljande ansökningar i NOS-H under perioden 1995-2000

³ I årsredovisningarna för år 2000 redovisas mängden inkomna ansökningar till projektstöd och projektförberedelsestöd tillsammans. Detta är inkom totalt 52 sådana ansökningar.

TIDIGARE ARBETSRAPPORTER/WORKING PAPER

- 2001:1 Alexander Kanaev & Albert Tuijnman : *Prospects for Selecting and Using Indicators for Benchmarking Swedish Higher Education*
- 2001:2 Lillemor Kim, Robert Ohlsson & Ulf Sandström : *Kan samverkan mätas? Om indikatorer för bedömning av KK-stiftelsens satsningar*
- 2001:3 Jenny Beckman, Mats Brenner, Olle Persson & Ulf Sandström : *Nya arbetsformer inom diabetesforskning – studier kring en nätverkssatsning*
- 2001:4 Ulf Sandström : *Om den svenska arkitektur-, bostads- och stadsbyggnadsforskningens karaktär*
- 2001:5 *Verksamhetsberättelse 1999-2000, Föreningen för studier av forskning och utbildning*
- 2001:6 *Kunskapssystem i förändring, Verksamhetsprogram 2001-2003*
- 2001:7 Martin Meyer : *Science & Technology Indicators Trapped in the Trippel Helix?*
- 2001:8 Bo Persson : *Reluctant Agencies : Sectorial Agencies and Swedish Research Policy in the 1980s*
- 2002:9 Sverker Sörlin: *Cultivating the Places of Knowledge*
- 2002:10 Lillemor Kim: *Masshögskolans paradoxer – fem inlägg i den svenska högskoledebatten*
- 2002:11 Henry Etzkowitz: *The Triple Helix of University - Industry - Government : Implications for Policy and Evaluation*
- 2002:12 PREST, University of Manchester: *A Comparative Analysis of Public, Semi-Public and Recently Privatised Research Centres*
- 2002:13 Maria Wikhall: *Culture as Regional Attraction : Migration Decisions of Highly Educated in a Swedish Context*
- 2002:14 Göran Friberg: *Svenska Tekniker 1620-1920 : Om utbildning, yrken och internationell orientering*
- 2002:15 Hans Löf & Almas Heshmati: *The Link Between Firm Level Innovation and Aggregate Productivity Growth : A Cross Country Examination*
- 2002:16 Sverker Sörlin: *Fungerar forskningssystemet?: Några strategiska frågor för strategisk forskning*